

Requiem voor de transitie naar een nieuw bodemtijdperk

Een goed begin vraagt om een waardig afscheid

Op het symposium Bodem Breed stonden de grote uitdagingen centraal. Deze crises vragen om een andere inzet van het natuurlijk systeem en daarmee om nieuw beleid, een andere werkwijze en gedragsverandering. Eén sessie stond stil bij het feit dat verandering vraagt om het achterlaten van vertrouwde concepten en werkwijzen. Dat ging gepaard met een lach en een traan.

Door: Margot de Cleen, Joke van Wensem, Peter van Mullekom, Gemma van Eijdsden, Linda Maring en Henk van den Berg

Over de auteurs:

Ir. M.P.T.M. de Cleen, Beleidsadviseur Bodem en Water bij Rijkswaterstaat
L. Maring, Deltares
J. van Wensem, Rijkswaterstaat
G. van Eijdsden, Rijkswaterstaat
P. van Mullekom, Startec
H. van den Berg, VNG
Reageren: margot.de.cleen@rws.nl

Transitie betekent ook: dingen niet meer doen

Velen van ons zien de grote transitie die op dit moment gaande zijn als een nieuw begin. Om onze toekomst veilig te stellen, moeten we dingen echt anders gaan doen, en dat geldt ook voor onze omgang met de bodem. Bij transitie gaan we nieuwe dingen doen, innovaties de ruimte geven en ingrijpende keuzes maken. Maar net zo belangrijk is dat we de bestaande manier van doen achter ons laten door bepaalde dingen NIET meer te doen. Dat roept vaak heftige reacties op van ontkenning, woede, verlies en soms ook van verlossing. Tijdens Bodem Breed is via een waar afscheidsritueel besproken welke onderdelen uit het huidige werkveld losgelaten moeten worden. Ook is stilgestaan bij de vraag waarom de eerdere benaderingen en werkwijzen waren bedacht en waarom het goed is om ze nu los te laten. Om ze daarna waardig uit het werkveld te dragen. Vervolgens is besproken hoe een nieuwe benadering eruit zou kunnen zien met begrip en tijd voor degenen die iets moesten achterlaten.

Afscheid van wat en waarom?

Peter van Mullekom: 'Vandaag op Bodem Breed 2023 'neem ik met jullie afscheid van dogmatisch denken in onze bodemsector. Daarmee neem ik ook afscheid van regels voor aanleg en onderhoud van kabels en leidingen en voor het plaatsen van laadpalen voor elektrisch vervoer. Daarbij hoort ook afscheid van de begrippen verdachte locaties en verdachte activiteiten voor graven in de bodem waarbij de grond weer wordt teruggeplaatst. De decentrale overheid hanteert deze begrippen nog steeds volstrekt willekeurig

Joke van Wensem toont hoe is gezaaid op de lessen uit het verleden.

en te pas en te onpas om fysiek bodemonderzoek te vragen, uitsluitend om administratieve redenen. De redenering van de overheid is dat je moet melden als je in ernstig verontreinigde grond graaft. En als je dat niet weet, moet je fysiek onderzoek doen om dat aan te tonen. Doe je dat niet, dan ben je in overtreding, met hoge boetes tot gevolg. En dat zelfs in situaties waarbij je de kwaliteit van de bodem alleen voor de Arbowet moet weten. Van deze manier van denken neem ik met veel plezier afscheid, omdat dit tot onnodig veel bodemonderzoek en maatschappelijke kosten leidt. Het vele onderzoek in het verleden heeft geholpen om een goed beeld te krijgen van bodemkwaliteit in Nederland en daarnaast heeft de benadering van verdachte locaties geholpen om de risicovolle locaties te kunnen identificeren en beheersen. Nu is het tijd om deze benadering los te laten en bestaande bodeminformatie optimaal in te zetten binnen het omgevingsbeleid.'

Een waar requiem

Omdat rituelen helpen bij verwerking van verlies of het duiden van een nieuw begin was deze sessie opgebouwd volgens de stadia van een requiem. Elk stadium had een eigen muziekstuk dat uitgeleide deed bij het afscheid en opmars was naar de volgende fase en uiteindelijk naar het nieuwe begin. Afscheid is loslaten en accepteren.

Introitus: de vocalise van Rachmaninov, muziek die oproept tot introspectie, was de aanzet tot het nemen van afscheid om verder te kunnen.

Dies Irae: einde der tijden oftewel het eind van "het geval bodemverontreiniging". Uitgeleid door Che faro Senza Euredice (wat moet ik zonder Euredice). Dit stuk gaat over het moment dat de Orfeo achterom kijkt en daarmee Euredice verliest. Euredice is hier de metafoor voor de gevalsdefinitie.

Sanctus: de waarde en het belang van het water bodem systeem, "afscheid van Calimero bodem, ik is klein en zij zijn groot". Met het afscheid van Calimero verwelkomen wij de nieuwe zelfbewuste bodemspecialist. De fanfare van Paul Dukas is de aankondiging daarvan, bodem waardevol in veel opgaven.

Agnus Dei: de vrede die je bereikt als we als samenleving water en bodem holistisch benaderen, "afscheid van de sector bodem, entree bodem- en watersysteem". Het gaat immers niet alleen om de sector bodem maar juist om de integraliteit van de leefomgeving. Die slag maken vraagt denkwerk en wie beter dan Bach, de filosoof en wiskundige van de muziek in één, kan dat beter vertolken. Zoals in de solo suites voor cello.

Lux aeterna: eeuwig licht, afscheid van de 'maakbaarheid', dat alles overal kan. De kanteling in het ruimtelijke ordeningsproces waarbij water en bodem sturend worden is het antwoord op het afscheid nemen van 'alles kan'. In de achtste symfonie legt Mahler de verbinding tussen de scheppende kracht als fenomeen en de morele opgave van het individu, zoals beschreven in het slot van Goethes Faust. Het is een verklanking van de opgave waar we voor staan en het verschil dat we met een nieuwe ethiek vanuit de bodem kunnen maken.

Dit brengt ons tenslotte in het paradijs. Met het In Paradisium van Fauré zijn verdere woorden niet meer nodig.

Gemma van Eijsden: 'Laten wij afscheid nemen van Calimero Bodem. Het gevoel van "zij zijn groot en ik is klein". Bodem zou niet belangrijk zijn, is niet zichtbaar, vies, nat of gedoe gevend. Bodem is ondergeschikt aan andere belangen, en is iets technisch, iets van rapporten, experts en instituten. Calimero Bodem is daarbij wat jaloers op andere sectoren. Verkeer, Economie, Water en Ruimte lijken het voor het zeggen te hebben. Bodemsanering, bodemonderzoeken grondverklaringen zijn een groot goed. We kregen er geschikte grond mee om de ruimte te

Neem verantwoordelijkheid,
word steward voor de planeet

kunnen inrichten. Maar een vitale bodem hebben we nodig: in onze achtertuin, voor herstel van natuurgebieden, voor herstel van uitgeputte landbouwgronden, om kinderen te laten spelen en ouderen hun ommetje te gunnen in gezonde steden en dorpen, in de nabijheid van gezonde planten en dieren. Vitale bodem staat aan de basis van het omgaan met klimaatproblemen

Gemma van Eijsden, Linda Maring en Henk van den Berg spreken hun afscheidsredes uit.

Henri Schouten gaat in op de betekenis van afscheid nemen.

door droogte en wateroverlast. Kortom, de bodem is geen Calimero maar een groot en waardevol goed dat we vanaf nu zo gaan benaderen.'

Linda Maring: 'Dag bodemsector. Daar waar ik ruim 20 jaar lang aandacht heb gevraagd voor bodem, voor ondergrond wil ik nu loslaten. Wat waren, en zijn we een hechte club, en wat hebben we veel bereikt. Het bodembeleid werd verbreed. Er kwamen bodemvisies, er kwam beleid, onderzoek, een structuurvisie ondergrond. En de kennis kwam stapje voor stapje terug in beleid en praktijk. Voor mijzelf betekende het een warm bad, een veilig nest, een prachtige broedplaats voor mooie projecten en samenwerkingen. Een sterke sector waar we elkaar kennen en vertrouwen. Het hoogtepunt van dit systeem was het begin van de 21e eeuw waar de Beleidsbrief Bodem de verbreding van het bodembeleid heeft ingezet. Het toenmalige ministerie van VROM startte grote programma's waarin verbreding van het bodembeleid en ordening van de ondergrond centraal kwamen te staan. Waarin we samengewerkt hebben om het belang van de bodem beter zichtbaar te maken. De reden dat we het toch moeten loslaten is dat de bodem onderdeel is van het natuurlijke systeem. De alternatieve toekomst waar ik naar uitkijk is een toekomst waarin water, bodem, lucht, biodiversiteit, allemaal gezien worden als onderdelen van een systeem. Een systeem met communicerende vaten, een systeem waarin je dingen kunt doen en ingrepen kunt plegen, maar niet zonder dat dat effect heeft op andere aspecten van het systeem. Een systeem dat we steeds beter gaan begrijpen en dat vraagt om samenwerking. Samenwerking met de andere kennisvelden, met andere silo's binnen dat systeem. Bedankt bodem, bedankt ondergrond, bedankt bodemsector voor het prachtige werk wat we de afgelopen jaren hebben gedaan. Je bent

nu veel zichtbaarder, maar het is tijd om van de voorgrond op het podium vanuit je welverdiende hoofdrol een stap terug te zetten en weer deel te worden van het theatergezelschap.'

Henk van den Berg: 'Bob de Bouwer, kunnen we het maken? Dat was het adagio in Nederland, het land van de ingenieurs die onze voeten droog houden. Nederland, het enige land ter wereld dat niet door God geschapen is maar door de bewoners zelf. Wat een krachtpatsers. Wij maken zelf land en bodem en bouwen waar we dat willen. Deze houding en de kennis die het ons heeft opgeleverd heeft ons een grootmacht gemaakt. Onze ingenieurs worden overal gevraagd. Onze kennis is overal geliefd. Maar ook wij lopen tegen de grenzen aan. Niet alles kan meer en niet alles kan overal. Van de gedachte dat alles kan, nemen we dan ook afscheid. We laten ons vanaf nu leiden door de waarden die het water- en bodemsysteem ons kan bieden en eerbiedigen haar grenzen bij onze activiteiten en ruimtelijke plannen. Niet 'na ons de zondvloed', we zijn ons bewust van komende generaties en hun behoeften. Welkom paradijs'.

Afscheid nemen is loslaten en accepteren

Ook uit de zaal kwamen onderdelen uit ons systeem naar boven waar we afscheid van zouden moeten nemen. Het kortetermijndenken zou plaats moeten maken voor een beleid en ontwikkelingen met oog voor de lange termijn. Dat is niet alleen nodig omdat het systeem zelf langzaam is, maar ook om rekening te houden met behoeften van komende generaties. Een ander aspect dat afscheid verdient is risico-denken. Hiermee wordt niet alleen gekozen voor dure oplossingen maar worden ook veel kansen onbenut gelaten. Ook zou afscheid genomen moeten worden van sectorale kennisontwikkeling en sectorale kennisnetwerken. Betere samenwerking en onderzoek op grensvlakken is juist nodig om het hele systeem te kunnen begrijpen. Ook moet er een einde komen aan het afschuiven van de verantwoordelijkheid naar anderen, naar een andere overheid, eigenaar, gebruiker of andere sector. We staan als samenleving samen aan de lat om toe te werken naar een goed functionerend natuurlijk systeem, nu en voor toekomstige generaties.

Nieuw begin

En wat is daar dan voor nodig? Bodembewustzijn als basis bijvoorbeeld. Want iedereen kan op zijn eigen niveau iets bijdragen en die invloed is soms groter dan gedacht. De verantwoordelijkheid nemen door zelf een bodem- of misschien zelfs een 'planeet'-steward te zijn. Daarbij is kennis essentieel. Kennis en voorbeelden uit de praktijk helpen daar dan ook bij. Maar dat niet alleen. Toon de verwondering voor het bodemsysteem en de planeet, spreek elkaar aan op onduurzaam gedrag en ga de dialoog aan. Zichtbaar maken zoals de film 'Onder het maaiveld' doet, maar ook tegelwippen, onderwijs en schooltuinen zijn mooie voorbeelden. Goed begrip start immers jong, vraagt om een lange adem en de kracht van herhaling.

Niet iedereen beseft de waarde van het bodemsysteem voor ons welzijn en onze welvaart. Nog maar al te vaak wordt bodemkwaliteit als bedreiging beschouwd in plaats van als oplossing voor klimaat- of stikstofproblemen. De bodem wordt benaderd vanuit risicobeheer in plaats van als waardevolle asset. Ook binnen organisaties is daarom een verandering in mindset nodig. Binnen

Margot de Cleen loopt door de zaal: 'Wat afscheid nemen doet: even bijkomen en laten bezinken'.

de eigen organisatie of binnen de keten kan je een steward zijn. Een steward voelt zich verantwoordelijk, zorgt voor veiligheid, communiceert en brengt mensen samen. Net zo belangrijk: een steward toont perspectief. Voor vandaag, maar ook voor morgen. Belangrijk voor jonge generaties die ook een toekomst willen op deze aarde. Adviesbureaus kunnen hier een belangrijke rol in spelen, maar ook vanuit de rol als bodemexpert binnen je eigen organisatie kun je met andere organisatieonderdelen in gesprek. Een goede communicatiestrategie vanuit de Ministeries van Infrastructuur en Waterstaat en Landbouw Natuur en Voedsel kan hieraan bijdragen. Samenwerken binnen de hele keten is essentieel.

Niet het financieel perspectief maar een vitale samenleving is het uitgangspunt voor activiteiten en ruimtelijke ontwikkelingen. Dat vraagt om gezonde en vitale bodems, die geschikt zijn voor de functie die van hen wordt gevraagd en de functies kunnen leveren die passen bij hun karakteristiek. Gezond is dan ook meer dan schoon alleen. Het bodem- en watersysteem is ook deel van de stedelijke leefomgeving en dat hoort uitgedragen te worden en moet invulling krijgen. Inrichting van Nederland zou verder vorm kunnen en horen te krijgen gebaseerd op het ecosysteem en regeneratief vermogen. Vanuit 'water-bodem-sturend' gereedeneerd betekent dit uitgaan van de levende bodem, een meer open bodem en integraal beleid gebaseerd op een systeemanalyse waarbij regionale differentiatie mogelijk is en wordt aangesloten op systeemgrenzen, in plaats van op gemeentelijke of andere bestuurlijke grenzen. Afwijken hiervan vraagt nu om een heldere uitleg naar de stakeholders, maar vraagt ook om aan te geven wat dit voor toekomstige generaties en het systeem zelf betekent.

Risico-denken is duur en laat kansen onbenut

Kortom, een mooie uitdaging met nieuwe perspectieven in het verschiet. Dat moet gaan lukken, gezien de belangstelling en energie die er op Bodem Breed volop aanwezig was.

Met dank aan de Springtijssessie 'Requiem van de twintiger jaren' van Peter Pelzer, Cecile Cluitmans en anderen.